

ՆԵՐՔՈՂԸ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

1

Գրական հիմնական ժանրերը ծագել և ձևավորվել են դեռևս անտիկ գրականության մեջ: Ներքողը՝ նույնպես: Նա անցել է վարձագման երկար ուղի: Պահպանելով տիպաբանական կայուն հատկանիշները՝ ներքողը միաժամանակ պատմականորեն մի շարք փոփոխություններ է կրել թե՛ բովանդակակիր առանձին տարրերի և թե՛ ձևական ուղղվածքային վանապան հատկանիշների առումով: Առաջ են եկել ներքողի նոր տեսակներ ու ձևեր, որոնք ապագային տարբեր գրականությունների մեջ ձեռք են բերել յուրահատուկ գծեր և հատկանիշներ¹:

Ասենք, սակայն, որ հին Հունաստանում, դեռևս գրական այդ ժանրի ձևավորման ժամանակ, կային ներքողի տարբեր ձևեր՝ իրենց տարբեր անուններով: Այսպես, օրինակ՝ *ἐπινίκια*², որը սովորաբար մարպական մրցումներում հաղթողի մեծարման գովերգություն էր, հաղթանակի երգ³, *ἑρχομιαστικός*⁴

և *ἑρχόμενος*⁵, որոնք գովասանական ճառեր էին, գովք, դրվատ, *παραγγοίχος*⁶ և *ἑπαινος*⁷, որոնք նույնպես գովեստներ, ներքողական ճառեր էին և կարող էին կոչվել նաև այլ կերպ⁸: Հունարեն այս անվանումներն իրար նկատմամբ գտնվում են համանիշային նույն հարաբերության մեջ, ինչ հայերեն **ներքող, ներքողյան, դրվատ, գովեստ, գովք, գովասանություն, գովերգություն** և նման մի քանի այլ բառեր: Հայերենը չունի հունարեն այդ բառերի փոխառություններ: Հունարեն **էնկոմիա** բառն է միայն, որ **ներքող, գովեստ** իմաստով մեկ անգամ օգտագործել է Փավստոս Բուզանդը: Խոսելով Ներսես Պարթևին Կեսարիայում հայոց կաթողիկոս օծելու արարողության մասին՝ Փավստոսը գրում է. «Ապա ձեռնադրեցին զնա, և հանին նստուցին յաթոռ եպիսկոպոսութեանն, և պատուէին զնա և բազումք ասէին նմա **էնկոմիա**, որ ասի թէ Հոգի Սուրբ հանգեալ ի սա»⁹:

Հայերեն ներքող բառը ձևակալվորեն համապատասխանում է հունարեն *ἐνχομιαστικός* կամ *ἑρχόμενος* բառին: Բառի ստուգաբանությանը հանգամանորեն անդրադարձել է ակադեմիկոս Հր. Աճառյանը: Վկայակոչելով «Պիտոյից գրքի» սահմանումը՝ նա գտնում է, որ հու-

¹ *Տե՛ս* «Краткая литературная энциклопедия», М., 1968, т. V, стр. 569—572.

² «Древнегреческо-русский словарь», составил И. Х. Дворецкий, т. I, М., 1958, стр. 625.

³ *Մ. Գալսարյանի բնորոշմամբ*՝ «Эпиникий—это хоровая песня в честь победителя на спортивных состязаниях священных игр, исполнявшаяся обычно на родине победителя во время всенародного чествования при его возвращении».—В книге «Поэтика древнегреческой литературы», М., 1981, стр. 290.

⁴ «Древнегреческо-русский словарь», т. I, стр. 453.

⁵ Նույն տեղում, էջ 453:

⁶ «Древнегреческо-русский словарь», составил И. Х. Дворецкий, т. II, М., 1958, стр. 1228—29.

⁷ «Древнегреческо-русский словарь», т. I, стр. 580.

⁸ *С. М. Радциг*, История греческой литературы, М., 1977, стр. 150—166, 373—377.

⁹ «Փավստոսի Բուզանդացու Պատմութիւն Հայոց» Ս. Պետրբուրգ, 1883, էջ 61:

նարենն չ՝ մասնիկը նշանակում է ներ, չօ-
րոս՝ «տոն, փողոցներում երգելով հանդես»,
իսկ չօրդ՝ «գյուղ, արվարձան», ուստի հայե-
րեն ներբող բառը ծագում է հունարենից՝
ներ-փողոց բառացի պատճենարկմամբ, որը
հնչյունափոխվելով դարձել է ներբող կամ
ներբողեան¹⁰ և, ըստ Նոր Հայկական բա-
ռարանի, նշանակում է «Գուլ, գովեստ, գո-
վասանություն, գովաբանություն, դրուատ,
դրուատիք, երգ կամ ճառ գովեստական»¹¹:

Ներբողը հայ գրականության մեջ սկզբ-
նավորվել է 5-րդ դարում: Ներբողը սրբա-
խոսական գրականության կենսունակ ժան-
րերից է, որը, սակայն, ցարդ չի արժանացել
հատուկ ուսումնասիրության: Հայ իրակա-
նության մեջ ներբողը հանդես է եկել թեմա-
տիկ-կառուցվածքային և ոճաարտահայտչա-
կան այն կերպարանափոխությամբ, որն ար-
դեն մշակվել էր քրիստոնեական առաջին
դարերի բյուզանդական գրականության մեջ:

Սկզբնավորվող հայ գրականությունը բյու-
զանդական մշակույթն ընկալում էր արդեն
նրա մեջ տեղի ունեցած գաղափարախոսա-
կան բեկման հայեցակետից: Հայ մատե-
նագրությունը չունի մայրենի գրականու-
թյան հին ավանդներ, որոնց հետ հաջվի նըս-
տելու, ընդունելու կամ մերժելու խնդիր հա-
րուցվեր: Այդպես չէր սակայն բյուզանդական
իրականության մեջ: Հունա-լատինական հայ-
րաբանական և սրբախոսական գրականու-
թյունը մի կողմից հենվում էր դեռևս կենդա-
նի անտիկ ավանդությունների վրա, ընդունում
կամ մերժում էր դրանք, մյուս կողմից՝ մշա-
կում էր նոր թեմաներ ու սկզբունքներ՝ պատ-
մահաստրական պահանջներին և գեղար-
վեստական նոր մտածողությանը համապա-
տասխան: «Բյուզանդական գրական առան-
ձին ժանրերի պատմությունը, գրում է Լ. Ա.
Ֆրեյբերգը, — առատ նյութ է տալիս այն դի-
տարկումների համար, թե ինչպես է անտիկ
պոետիկայի գրելաձևի մեջ ստեղծագործա-
կան ուղիղ ժառանգականությունը խախտվում
բյուզանդական տարրերով, որոնք սկզբում
ծագում են քրիստոնեական փիլիսոփայու-
թյան ազդեցությամբ, ապա Բյուզանդիայում
և Արևմուտքում աստիճանաբար կազմավոր-
վող ֆեոդալական հարաբերությունների ազ-
դեցությամբ և, վերջապես, բյուզանդացիների
ստեղծագործության այն ազդեցությամբ, որը

նկատելի կերպով երևան է գալիս 9—10-րդ
դարերում»¹²:

Սակայն եթե բյուզանդական գրական ժան-
րերի մեջ նկատելի է անտիկ ավանդների
ժառանգականությունը, իսկ ժողովրդական
բանահյուսության ազդեցությունը հետագա-
յում է, որ դառնում է շոշափելի, ապա սկզբ-
նավորվող հայ գրականության գրեթե բոլոր
ժանրերում խորապես պայի է հայ բանա-
հյուսության կենդանի ավիջը, որն էլ ապագա-
յին ինքնատիպության դրոշմ է դրել հայ մշա-
կույթի և մատենագրության վրա:

Ներբողի, իբրև գրական ժանրի, տեսական
սահմանումը ևս մեզ է անցել բյուզանդացի-
ներից: Ժանրի տեսական սահմանումը և նրա
հատկանիշների բնութագրումը կա «Պիտո-
յից գրքում»: Այդ գիրքը բովանդակում է ան-
տիկ ճարտասանության իմասական դրույթ-
ները, որոնք շարադրված են ըստ Ափոնի-
ոսի «Հռետորական արվեստի» սկզբունք-
ների և ծառայել է որպես ճարտասանության
ուսուցման ձեռնարկ: Գրքի թարգմանությու-
նը, ինչպես նաև առանձին մասերի հեղինա-
կությունը, վերագրվում է Մովսես Խորենա-
ցուն¹³:

Ժանրի մասին այստեղ ասված է. «Ներ-
բողեան է բան արտադրական եղելոյ բա-
րեաց...»¹⁴: Այստեղ արդեն առկա է ներբողի,
իբրև ժանրի էական հատկանիշի, ըմբռ-
նումը. ներբողը բարի գործերի, առաքինու-
թյան գովերգությունն է:

Ներբողի սահմանումն ավելի հստակ է
Թեոն Ալեքսանդրացու «Յաղագս ճարտասա-
նական կրթութեանց» ձեռնարկում, որը նույն-
պես հայերեն էր թարգմանված 5-րդ դարում:
Ըստ Թեոնի՝ «Ներբողեան է բան՝ որ երևե-
ցուցանէ մեծութիւն ըստ առաքինութեան
գործոյ և այլոց բարեաց պարորոշեցելոց դի-
մացելոց»¹⁵: Այսինքն՝ ներբողն այն խոսքն
է, որը ցույց է տալիս որոշակի անձանց մե-
ծությունը՝ ըստ առաքինության գործի և բա-
րի այլ հատկանիշների: Այս միտքն անվե-
րապահորեն ընդունելի է եղել հայ միջնա-
դարյան գրականության մեջ: Ներբող հյուսե-

¹² Л. А. Фрейберг, Античное литературное на-
следие в византийскую эпоху, в кн. «Античность
и Византия», М., 1975, стр. 14.

¹³ С. С. Аревшатян, Формирование философ-
ской науки в древней Армении (V—VI вв.),
Ереван, 1973, стр. 18, 148—149, 160—162.

¹⁴ «Արքոյ որն մերոյ Մովսէսի խորենացոյ, Մա-
սենագրութիւնք», Վենետիկ, 1865, էջ 413:

¹⁵ «Թեովնեայ Յաղագս ճարտասանական կրթու-
թեանց», աշխատությամբ պրոֆ. Հակոբ Մանանդ-
յանի, Երևան, 1938, էջ 130:

¹⁰ Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բա-
ռարան, հ. 3, Երևան, 1977, էջ 445:

¹¹ «Նոր բառգիրք Հայկական լեզուի», հ. 2, Վե-
նետիկ, 1837, էջ 416:

յու կարգն ու կանոնները լայն կիրառություն են ունեցել վարքերի, ճանքերի, գովեստների և, մինչև իսկ, պատմագրության մեջ: Ինչպես ցույց է տվել ակադ. Մ. Աբեղյանը, Մովսես Խորենացու Հայոց պատմության մեջ ներբողյանի բնավորություն ունի Տիգրան Մեծին նվիրված հատվածը (Գիրք Ա, գլ. ԻԱ—ԻԴ և ԼԱ):

Տեսական միտքը, սակայն, միջին դարերում քիչ է անդրադարձել ժանրին: 12-րդ դարի 40-ական թվականներին Հաղբատի վանահայր Վարդան Վարդապետը Ներսես Շնորհալուն խնդրում է գրել Դավիթ Անհաղթի՝ խաչին նվիրված ներբողի մեկնությունը¹⁶: Շնորհալին գրել է ոչ միայն ծավալուն մեկնությունը, այլև տաղաչափել է ներբողը՝ պարզ և դյուրամատչելի դարձնելով այն¹⁷: Շնորհալին շոջափում է ներբողի գրության տեղի, ժամանակի, շարժառիթների հարցերը, ինչպես նաև բնութագրում է ներբողը որպես գովասանություն, «որով ճոխացուցանե ի խորությոն պասացեալն»¹⁸: Այս դիտողության մեջ ուշագրավ է նյութի ընդլայնման ասելիքը՝ ճոխացնելու և ծաղկեցնելու մասին կետը: Առանց ճոխ ու ծաղկուն ոճի չկա ներբող:

Խաչատուր Էրպրումցին (1666—1740) ներբողը համարում է ապացուցական ճանքերի մի տեսակ: Ըստ Էրպրումցու՝ ապացուցական ճանքերի նյութը մարդկանց գովելի կամ պարսավելի հատկանիշներն են, և հենդինակը «որք գովութեանց արժանիք են՝ երգաբանն է գովաբանէ», իսկ «որք արժանիք են պարսառանաց՝ վատաբանն է պարսառէ»¹⁹: Այլ կերպ ասած՝ «պատճառք գովասանութեանց են կատարելությունք» և, բնականաբար, պարսավանքի են արժանի թերություններն ու մոլությունները: «Գովասանն է բան, որով երկարապես գովի ինչ և գովաբանի»²⁰—ահա ներբողի նրա սահմանումը, ուր ակներև է, որ Էրպրումցին ներբողը նույնացնում է գովեստի, գովասանքի հետ:

Էրպրումցու մտքերը քննադատաբար յուրացրել և վարձագրել է Ստեփանոս Ազոնցը (1740—1824): Ներբողաբանությունը նա համարում է կացողական հանդես, հանդիսավոր ճառ: «Կացողական հանդեսն, որ և ներբողական կոչի,—գրում է նա,—ի գլխատրագոյն գործոց իւրմէ առեալ վանուն, և

ըստ Յունաց «πειθιστικόν» ասացեալ, պարունակէ վեբբող և պարսառ»²¹:

Ազոնցին գրեթե հարասում է Մատթիա Գարագաշյանը (1818—1903): Նա ևս ներբողը համարում է կացողական, տոնահանդեսային, ներբողական ճառի տեսակ և, Ազոնցի նման, նրա ծագման ակունքներն իրավացիորեն տեսնում է հին հունական տոնական հանդեսների, սրբապան մարպիսադերի և զոհամատուցման ծեսերի մեջ: Գարագաշյանը սակայն բավարարվում է նշելով, որ ներբողն այլ բան չէ, քան գովություն²²:

Այսպիսով, ներբողն անխտիր համարվել է դրվատական ճառի տեսակ, որի էական հատկանիշը գովասանությունն է՝ լինի անձ, իր, կրոնական սրբություն, եկեղեցական տոն և այլն: Ներբողի մեջ պատմողական տարրը գրավում է քիչ տեղ, նյութի ճարտասանական ընդլայնումը՝ առավելագույն: Ներբողը համեմատաբար փոքր ծավալի գեղարվեստական ստեղծագործություն է, որի մեջ պատմողական տարրը գրավում է նվազագույն տեղ, մատուցման քնարականությունն ու ճարտասանական գովասանությունը՝ առավելագույն:

2

Թեմատիկ առումով լայն է ներբողի ընդգրկման շրջագիծը: Ըստ Պիտոյից գրքի՝ ներբողի նյութ կարող են լինել՝ ա) «պղծման, որպես պղծմութենէս, կամ պղծատուն», բ) «վիրս, որպես վարդարություն, կամ վողջախոհություն», գ) «պժամանակս, որպես պգարուն, կամ պամառ», դ) «պտեղիս, որպես պանդաստան, կամ վնառահանգիստ», ե) «պանբան կենդանիս, որպես պձի, կամ վարջառ», Վ) «պտունկս, որպես պձիթենի, կամ վորթ»²³: Ակներև է անտիկ աշխարհընկալման և քրիստոնեական աշխարհայեցողության սահմանագիծը. անտիկ աշխարհում ներբողի նյութը մարդն է, երկրայինը, մինչդեռ քրիստոնեության դարաշրջանում նահատակներն են ու սրբերը, կրոնական սրբություններն ու եկեղեցական տոները, մարդու բարեպաշտությունը, հոգևոր սխրանքը, աշխարհութեությունը: Էական տարբերությունը, սակայն, թեմատիկայի մեջ չէ, այլ՝ գաղափարական մեկնակետի և գեղարվեստական մարմնավորման: Հայ ներբողագրությունը բացառա-

¹⁶ Մ. Աբեղյան, Երկեր, Գ, Երևան, 1968, էջ 302:

¹⁷ Ղ. Ալիշան, Շնորհալի և պարագայ իւր, Վեներտիկ, 1873, էջ 264:

¹⁸ Մատենադարան, ձեռ. № 6816, էջ 6ա:

¹⁹ «Ճարտասանութիւն արարեալ և շարդրեցեալ ի խաչատուր Էրպրումցոյ առուածաբան վարդապետէ», Վեներտիկ, 1713, էջ 167:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 169:

²¹ Ստեփանոս Ազոնց, Ճարտասանութիւն, Վեներտիկ, 1775, էջ 390:

²² Մատթիա Գարագաշեան, Արուեստ ճարտարախօսութեան, Վիեննա, 1844, էջ 187:

²³ Մովսես Խորենացի, Մատենագրութիւնք, էջ 413:

պես տոգորված է քրիստոնեական աշխարհայեցողությամբ:

Հայ մատենագրության մեջ հիշատակվում են տարբեր ներբողներ: Անշուշտ այլ է վարքագրական ներբողը, այլ՝ ներբողական գովեստը, այլ՝ դամբանականը: Որոշակի հստակություն չկա, սակայն, ժանրի տարբերակման մեջ: Կան հեղինակներ, որոնք իրենց նույնաբնույթ գործերին տալիս են տարբեր անուններ և, ընդհակառակն, հաճախ տարբեր գործեր կոչվում են միևնույն անունով: Այս երևույթը հատկապես նկատելի է գրիչների մոտ: Այնուհանդերձ հաճախ դեպ է ներբողյան անվանումը: Այդ հասկացությունն արդեն լայն շրջանառություն ուներ 5-րդ դարում:

Ներբողի տեսակների մասին հնագույն աղբյուրը Թեոնի երկն է: Նա ընդունում է ներբողի երեք տեսակ. կենդանի մարդուն նվիրված գովեստ, վախճանվածի մասին գերեզմանական ճառ և աստվածներին ձոնված օրհնաբանություն: «Եւ սոցա է, որ ի կենդանիս ուրոյն այժմ **ներբողեան** կոչի, և է, որ ի մեռեալս՝ **մակգերեզմանական**, և է, որ յաստուածս՝ **օրհնութիւն**»²⁴: Հունա-հռոմեական քրիստոնեական գրականության մեջ ևս ներբողները հիմնականում եղել են **գովասանական** կամ մեծարման, **գոհաբանական** կամ շնորհավորական և **դամբանական** կամ թաղման: Անտիկ գրականության մեջ գովասանական ներբողները դարձան քաղաքական հրապարակախոսության ձև: Բյուզանդական գրականության մեջ քաղաքական ներբողի փայլուն օրինակ է Եվսեբիոս Կեսարացու՝ Կոստանդին Մեծի գահակալության երեսնամյակին նվիրված ներբողը՝ արտասանված 335 թ. հուլիսի 25-ին²⁵: Այն արդեն ներթափանցված է քրիստոնեական աշխարհայացքի տիրապետող գաղափարախոսությամբ:

Դամբանական ներբողները ևս բարձր գեղարվեստականության են հասել հին Հունաստանում: Անտիկ գրականության լավագույն դամբանականներից է Իսոկրատեսի՝ Կիպրոսի Էվգորաս արքայի մահվան առթիվ գրած ներբողը: Բյուզանդական գրականության մեջ դամբանական ներբողի գեղեցիկ նմուշներից է Գրիգոր Նապիանպացու՝ Բարսեղ Կեսարացու հիշատակին նվիրված դամբա-

նական ճառը²⁶, ուր մարդու գովասանությունն արդեն վերածվում է եկեղեցական գործչի վարքի և կերպարի ներբողմանը՝ քրիստոնեական կրոնա-բարոյագիտական ըմբռնումների տեսանկյունից: Այդ դամբանականը, որն արդեն 5-րդ դարում թարգմանվել էր հայերեն, նկատելի հետք է թողել հայ դամբանական ներբողագրության վրա:

Բյուզանդական գրականությունը հարուստ է ներբողական վարքերով: Դրանց մի պգալի մասը նույնպես թարգմանված էր հայերեն: Դա նկատելի ազդակ է հանդիսացել հայ վարքագրության ձևավորման և նրա ուրույն գծերի մշակման վրա: Ներբողական վարքի դասական օրինակ է Հովհան Ոսկեբերանի՝ Գրիգոր Լուսավորչին նվիրված վարքագրական ներբողը, որը թեև հայերեն թարգմանվել է 1141 թվականին, բայց հայերին հայտնի էր դեռևս գրվելու թվականից, քանի որ Ոսկեբերանն այն գրել էր «ի խնդրոյ հայալին ուրումն եպիսկոպոսի և վարդապետի համապգոյ նորին Դեոսկորոս անուն կոչեցելոյ և այլ ևս յոգնախումբ բազմութեան, որք ժողովեալ էին յաւուր յիշատակի մեծահռչակ տօնի նորին սուրբ Լուսաւորչին Արևելեան աշխարհին»²⁷: Ոսկեբերանի այս ներբողը ևս խոր հետք է թողել հայ միջնադարյան ներբողագրության վրա:

Նաչատուր Էրզրումցին ընդունում է գովասանական ճառերի տասը տեսակ. 1-ին՝ **ուրախական**, «որ լինի ի վերայ ծննդեան», 2-րդ՝ **անվանագովական**, այսինքն՝ անվանակոչական, 3-րդ՝ **շնորհավորական**, «որով շնորհաւորեմք ումեք զբարի և զերջանկութիւն ինչ», 4-րդ՝ **ողբական**, այսինքն՝ ցավակցական, 5-րդ՝ **հարսանյաց**, «որով գովաբանին պարկեշտք հարսանիք և սուրբ ամուսնութիւն», 6-րդ՝ **հայցական** կամ **խընդրողական**, «յորում հայցեմք և խնդրեմք զիր ինչ յումեքէ», 7-րդ՝ **շնորհակալական**, «յորում շնորհակալ լինիմք վասն ընկալեալ բարեացն», 8-րդ՝ **նվիրական**, նվեր, պարգև, ընծա ստանալու առթիվ, 9-րդ՝ **հանդիսական**, այսինքն՝ հրավերի, ընդունելության և, վերջապես, **սգավորական**, այսինքն՝ սգո կամ թաղման²⁸:

Ներբողների տեսակների սահմանման հաջորդ փորձն արել է Ագոնցը: Ըստ նրա ներբողական ճառերը լինում են ութ տեսակ. 1-ին՝ **ծննդան**, 2-րդ՝ **հարսանյաց**, 3-րդ՝ **սգո** կամ **թաղման**, 4-րդ՝ **շնորհակալական**, 5-րդ՝

²⁴ Թեոն Ալեքսանդրացի, Յաղագս ճարտասանական կրթութեանց, էջ 130:

²⁵ Н. В. Брагинская, Эон в «Похвальном слове Константину» Евсея Кесарийского в кн. «Античность и Византия», стр. 286.

²⁶ В кн. «Кавказ и Византия», выпуск II, Ереван, 1980, стр. 161—216.

²⁷ «Սոփերք», Դ, էջ 3:

²⁸ Նաչատուր Էրզրումցի, ճարտասանութիւն, էջ 167—187:

խրախակցական, 6-րդ՝ ողբի, 7-րդ՝ հայրենիքից պանդխտելու և, վերջապես, 8-րդ՝ պանդխտությունից ետ գալու²⁹: Ազոնցը տվել է դրանցից յուրաքանչյուրի սահմանումը: Հասկանալի է, որ ծննդյան ներբողն ասվել է սովորաբար երեխայի ծննդյան առթիվ, հարսանյացը՝ հարսանիքի, սգինը՝ մահվան և այլն: Ինքնատիպ է հայրենիքից պանդխտելու և պանդխտի վերադարձի առթիվ ասված ներբողների՝ որպես առանձին տեսակի առանձնացնելու մոտեցումը: Պանդխտությունը հայ ժողովրդի պատմական ճակատագրի տխուր հետևանք էր, և այդ թեման առանձնապես լայն արձագանք է գտել բանաստեղծության մեջ, հատկապես 15-րդ դարից սկսած:

Ըստ Մ. Գարագաշյանի՝ ներբողական ճառերը լինում են վեց տեսակ. կացրդից (տոնական, մեծարման), ծննդոց (ծննդյան), առազաստի (հարսանեկան), հաղթության, գոհության և թաղման³⁰: Նա տվել է դրանցից յուրաքանչյուրի սահմանումը՝ մասամբ հետևելով Ազոնցին: Այսպես, օրինակ, ըստ Ազոնցի՝ «ձառ սգոյ այն է, զոր սովորութիւն է ասել ի թաղման մեռելոց, կամ ի տարեդարձի՝ յատուր թաղման»³¹, իսկ ըստ Գարագաշյանի՝ «Թաղման ձառ այն կոչի, զոր կամ ի նմին իսկ ատուր յուղարկաւորութեանն, կամ ի դարձի տարւոյն առնեն»³²:

Ներբողների տեսակները իրականում ավելի քիչ են: Ըստ էության տարբերություն չկա նշանավոր անձի մեծարման և, ասենք, զորավարին հաղթության առթիվ ձոնված ներբողների միջև, քանի որ երկուսի բովանդակությունն էլ կազմում է անձի գովասանությունը: Սակայն ակներև տարբերություն կա, ասենք, զորավարին՝ նրա հաղթության առթիվ ասված մեծարման ներբողի և, մյուս կողմից, նրա մահվան առթիվ ասված դամբանական գովասանության միջև: Այդպես էլ ոճակառուցվածքային և բովանդակային որոշակի տարբերություններ կան մի կողմից կրոնական տոնի օրվան, եկեղեցական սրբություններին և, մյուս կողմից, նահատակներին, պատմական նշանավոր անձանց, կենդանի և վախճանված գործիչներին նվիրված ներբողների միջև:

Ելնելով ներբողների բովանդակակիր տարրերի հիմնական հատկանիշներից և նրանց ոճաձևական ընդհանրություններից՝ մենք

ընդունում ենք ներբողի երեք տեսակ. 1-ին՝ գովասանական ներբող (գովք, գովեստ, դրվատ, գովասանություն, երգաբանություն, ներբողական ձառ), 2-րդ՝ վարքագրական ներբող (ներբողական վարք, ներբողյան պատմագրաբար, վարք ներբողյան, դրվատիք), 3-րդ՝ դամբանական ներբող (ներբողական ողբ, ձառ գերեզմանական, եղերերգություն, բան ողբերգական): Անշուշտ այս բաժանումը ևս ինչ-որ չափով պայմանական է և այլ կերպ էլ չէր կարող լինել, քանի որ միավորող հատկանիշներն ավելի շատ են, քան տարբերակիչ յուրահատկությունները:

3

Արդ, որո՞նք են ներբողի տիպաբանորեն կայուն և պատմականորեն փոփոխվող հատկանիշները: Ներբողի կայուն հատկանիշները երեքն են՝ նախաբան, բուն նյութ և վերջաբան: Ըստ Պիտոյից գրքի՝ ներբողը պետք է սկսել նախաշավիղից. «Եւ ի գովելն պարտ և արժան է նախաշաւիղ առնել ըստ տեղոյ պատճառին»³³: Նախաշավիղ բառն այստեղ համարժեք է հունարեն *προοίμιον*³⁴, հայերեն՝ նախաբան, մուտք, առաջաբան, նախերգանք, ներածություն և համանիշ այլ բառերին: Նախաբանի հիմնական խնդիրը հանգում է առաջադիր նյութի՝ անձի, տոնի, իրի և այլն ներբողման անհրաժեշտության հիմնավորմանը: Նախաբանների տարբերություններն ու բազմապատկերությունը կախված է հեղինակի անհատական ոճից: Մի դեպքում այն կարող է լինել փառաբանություն, մի այլ դեպքում՝ ճարտասանական դիմում, երրորդ դեպքում՝ քնարական վեղում, չորրորդ դեպքում՝ նամակաձև մուտք և այլն: Նախաբանների բազմապատկերության մեջ գեղարվեստական ուրույն թարմություն ունեն քնարական սկիզբները: Դրանց հիմնական միտքը այն է, որ ներբողի նյութի իմաստն ավելի վսեմ է, խորհուրդը՝ խոր, քան կարող է պատշաճորեն մատուցել հեղինակը: Հեղինակը մերթ խոստովանում է իր ուժերի տկարությունը, մերթ ստեղծագործական շնորհ է հայցում Սուրբ Հոգուց, մերթ օգնություն է խնդրում ունկնդիրներից՝ չջեղվելու նյութից և այլն: Անշուշտ, սեփական ձիրքի այս ինքնանվաստացման մեջ կա նաև անկեղծ շեշտ: Ներբողը լինելով ձոն, պերճ ու զարդարուն ոճի արտահայտություն՝ հեղինակներից պահանջում էր նորակերտ բաների և արտահայտությունների ձոխություն, փոխաբերությունների թարմություն, մտքերի

²⁹ Ստեփանոս Ազոնց, ճարտասանություն, էջ 416—434:

³⁰ Մատթիա Գարագաշյան, ճարտարախօսություն, էջ 187—252:

³¹ Ստեփանոս Ազոնց, ճարտասանություն, էջ 418:

³² Մատթիա Գարագաշյան, ճարտարախօսություն, էջ 218:

³³ Մովսես Խորենացի, Մատենագրություն, էջ 413:

³⁴ «1) Вступление, введение, 2) вступительная песнь, прелюдия, 3) хвалебная песнь, гимн, 4) начало» «Древнегреческо-русский словарь», т. II, стр. 1392.

ինքնատիպություն, որոնք էլ ենթադրում են ստեղծագործական կարողություն, երևակայության թռիչք, տաղանդ ու ճաշակ: Որպես օրինակ բերենք միայն Վարդան Արևելցու՝ Գրիգոր Լուսավորչի որդիներին և թոռներին նվիրված ներբողի մուտքը. «Բաղձանք սըրտի իմոյ բորբոքի և տկարութիւն անձին իմոյ նահանջեալ կասեցուցանէ ի յօժարութենէ: Յոյս առ Աստուած ստիպէ, և սէր սրբոցն փութացուցանէ, բայց անարժանութիւն իմ ոչ տայ համարձակել. վարանեալ գոմ յերկուցունց և տարակուսեալ ի մէջ ծփանաց, երկընչիմ ի մեծութենէ իրիս և վարհուրիմ ի հեղգութեանցն սպառնալեաց»³⁵ և այլն:

Ներբողի մյուս կայուն հատկանիշը բուն նյութն է՝ պատումը, որը համարժեք է հուսարեն *διηγήσεις*³⁶ և հայերեն բովանդակություն բառերին: Ըստ Պիտոյից գրքի՝ նախաբանից հետո պետք է ներկայացնել գործը. «Եւ ապա վմեծ գլուխ ներբողինի դնել զգործըն»³⁷: Պիտոյից գիրքը պահանջում է բուն նյութը տալ այսպիսի կարգով. նախ՝ «դնել զպզգն, և զնոյն բաժանել. ի գառառս, և ի նախածնողս, և ի հարս: Ապա զսնունդն. և բաժանել յոսումն և ի վարժս, և յօրէնս»³⁸: Այս կարգը, սակայն, պարտադիր չի եղել ոչ հեղինակների և ոչ էլ տեսաբանների համար: Թեոն Ալեքսանդրացին, օրինակ, նշում է այլ կարգ. «Յետ նախերգանին՝ անդէն իսկ յաղագս քաջատոհմութեանն ասասցուք, և այլոցն՝ որք արտաքոյ, և յաղագս մարմնոյ բարեաց»³⁹ և այլն:

Այսպիսով՝ բուն նյութի մարմնավորման հիմնական մասերը չորսն են՝ ա) ծնողների և ծննդավայրի մասին, բ) ուսման և դաստիարակության մասին, գ) հոգևոր և մարմնական գեղեցկությունների մասին և դ) գործի, աշխատանքի մասին: Այս չորս տարրերը՝ նախաբանի և վերջաբանի հետ, հիմք են տվել Ռ. Համիլտոնին ներբողի կառուցվածքի մեջ տեսնելու վեց տարր⁴⁰: Հայ վարքագրական ներբողների մեջ հիմնականում պահպանված են այդ տարրերը, թեև հեղինակներն ազատ են զգացել այս կամ այն տարրն ընդարձակելու և նույնիսկ անտեսելու մեջ:

Հայ ճարտասանական ձեռնարկները անդ-

րադարձել են նաև ներբողների հորինման եղանակներին՝ ելնելով ժամանակի գործոնից: Ազոնցի բնութագրմամբ՝ ներբողները լինում են արվեստական և բնական: Արվեստականն այն է, «յորժամ ոչ հայելով ի կարգ ժամանակին՝ անխտիր վամենայն առ սահմանադր գլուխս ինչ ըստ արուեստին վերածեմք», այսինքն՝ հեղինակը չի պահպանում ժամանակի հաջորդականությունը, դեպքերի կարգը, ավելի շատ գովերգում է, քան ներկայացնում, «Իսկ բնական կարգն է, յորում կարգ պատմութեան և ժամանակի պահի»⁴¹, այսինքն՝ պահպանվում է թե՛ ժամանակի կարգը և թե՛ հերոսի կյանքի ու գործի բնական ընթացքը: Ժամանակի կարգ ասելով Ազոնցը նկատի ունի «յառաջ քան զծրնունդն», «յայն, որ ընթացքս կենաց» և ապա «յայն, որ զկնի մահուն զհետ գայ»⁴²:

Գարագաշյանը ևս ընդունում է ներբողների հորինման երկու եղանակ՝ «ըստ հնարագիտութեան և ըստ բնութեան»: Հնարագիտության եղանակն այն է, «յորժամ առանց խնամ ունելոյ կարգի ժամանակին, որ ասելոցն են հնարիք ի գլուխս ինչ բովանդակին», իսկ «բնութեան կարգ ասի, յորժամ պատմութեան և ժամանակին կարգ պահի»⁴³:

Ներբողի երրորդ կայուն հատկանիշը վերջաբանն է, որը համապատասխանում է հուսարեն *ἐπιλόγος*⁴⁴ և հայերեն ամփոփում, ավարտ, երակացություն, հորդորակ բառերին: Վերջաբաններին բնորոշ է մի ընդհանուր գիծ՝ բարեխոսության հայցում մեղքերից թողություն գտնելու և երկնային արքայության արժանանալու համար: Այլ կերպ ասած՝ վերջաբաններում մեծ տեղ են գրավում խնդրվածքները, մաղթանքները և այլն: Հայ ներբողագրության մեջ վերջաբանն ունի ընդգծված ազգային երանգ: Այստեղ է, որ ներբողագիրն արձագանքում է ժամանակի հույզող հարցերին, երբեմն ոգեկոչում անցյալի հերոսական ոգին՝ հանուն ներկայի, այստեղ է, որ նա հեռագծում է իր քաղաքական բաղձանքի ըղձալի պատկերը, արտահայտում հայրենասիրական և մարդասիրական իր խոհերն ու մտքերը: Նկատելի է, սակայն, մի օրինաչափություն. խնդրվածքների բնույթը համահնչուն է գրականության զարգացման

³⁵ «Սոփերք», հ. Ժ, Վենետիկ, 1854, էջ 5—6:

³⁶ «1) рассказ, повествование, изложение, 2) изложение сути дела». «Древнегреческо-русский словарь», т. I, стр. 403.

³⁷ Մովսես Խորենացի, Մատենագրությունը, էջ 413:

³⁸ Նույն տեղում, էջ 413:

³⁹ Թեոն Ալեքսանդրացի, Յաղագս ճարտասանական կրթութեան, էջ 134:

⁴⁰ Տե՛ս «Поэтика древнегреческой литературы», стр. 304.

⁴¹ Ստեփանոս Ազոնց, ճարտասանություն, էջ 391:

⁴² Նույն տեղում, էջ 391:

⁴³ Մատթիա Գարագաշյան, Արուեստ ճարտարապետութեան, էջ 188:

⁴⁴ «1) Заключение, вывод, 2) заключительная часть речи, эпилог, 3) пояснительное добавление, пояснение», «Древнегреческо-русский словарь», т. I, стр. 621.

և ժամանակի հասարակական-քաղաքական պահանջների ոգուն:

Այսպիսով, ներքողի կառուցվածքային կայուն հատկանիշներն են՝ նախաբանը՝ առաջադիր նյութի ներբողման հիմնավորմամբ, բուն նյութը՝ առանձին մասերի դրվատմամբ, և վերջաբանը՝ հեղինակի խնդրվածքներով և մաղթանքներով:

4

Պահպանելով կրոնաուցողական իրենց նշանակությունը և պաշտպանելով քրիստոնեական վարդապետության գաղափարները՝ հայ գրականության վարձագման առաջին շրջանի (5—10 դդ.) ներբողները, սակայն, այդ խոհերն ու պացոռմներն արտահայտում են կենդանի իրականության մարդկային հարաբերությունների պատկերմամբ, որոնք էլ ներբողը դարձնում են ընթերցանության հետաքրքիր նյութ: Անկախ ներբողի տեսակից՝ կենսական այդ ճշմարտությունները բացահայտվում են նյութի քրիստոնեական մեկնաբանման և հեթանոսության հետ նրա ունեցած հարաբերության, պայքարի և հակադրության ձևով: Ներբողելի անձի համար ոչինչ էր երկրային փառքը, աշխարհայինը: Լակարն Քրիստոսի իղեպան էր, հոգով անմահանալը: Ներբողագիրն ունկնդրի, հետևվաբար և՛ ընթերցողի առաջ բացում էր մի նոր աշխարհ, հարուցում նոր մտքեր ու հույսեր: Խաչը իր չէր, այլ խորհրդանիշ՝ օժտված աստվածային պորտիքով, եկեղեցին հավաքատեղի չէր, այլ Աստծու տուն, հոգևոր մայր, առանց որի անմատչելի է երկնային արքայության ուղին, Վարդավառը հեթանոսական ծաղկավարդի տուն չէր, այլ Քրիստոսի պայծառակերպության հանդես, պայելի լույսը նյութի տարր չէր միայն, այլև անիմալի լույսի պատկեր և այլն: Կարճ ասած՝ քրիստոնեությունը հաստատելու համար մերժվում էր կռապաշտությունը: Նորը բացատրվում էր հինը: Գաղափարների այդ հակամարտությունը սուր էր և հետաքրքիր: Հինը դեռևս արմատախիլ չէր արվել, նորը դեռևս չէր արմատավորվել ամբողջ ուժով:

Որոշ վերապահումով՝ հայ առաջին ներբողագիր պետք է համարել Կորյունին: Նրա «Վարք Մաշտոցի» երկը մոտենում, բայց չի նույնանում ներբողի հետ: Այդ երկը հայ գրերի գյուտի և նրա ստեղծողի՝ Մեսրոպ Մաշտոցի մասին առաջին և հավաստի աղբյուրն է: Պատմական փաստերը Կորյունը շարադրում է սեղմ, Մաշտոցի կյանքի դրվագները՝ վարքին բնորոշ գծերով, իսկ նրա գործն ու հիշատակը պանծացնում է ներբողին հատուկ ճոխությամբ: Սա էլ հիմք է տվել այդ երկը

կոչելու մերթ ներբողյան⁴⁵, ներբողական վարք⁴⁶, մերթ վարք⁴⁷ կամ պատմություն⁴⁸: Կորյունի երկն իրականում վարք է՝ իր իսկ բնորոշմամբ՝ «պատմություն վարուց»:

Հայ ներբողագրության կենտրոնական հերոսը, եթե կարելի է այսպես ասել, Գրիգոր Լուսավորիչն է: Նրան նվիրված են մի շարք ներբողներ հայ գրականության վարձագման բոլոր դարերում: Անմիջականորեն նրան նվիրված ներբողներից բացի, Լուսավորչի կերպարն անբաժան կերպով հանդես է գալիս նաև նրա որդիներին՝ Արիստակեսին, Վրթանեսին, թոռանը՝ Ներսես Պարթևին, իր տոհմի հետագա շառավիղներին՝ Գրիգորիս Վկայսերին, Ներսես Ընդհալուն, Ներսես Լամբրոնացուն, ժամանակակիցներին՝ Տըրդատ Մեծին, Հռիփսիմեին և նրա ընկերուհիներին, Գայանեին և այլ անձանց նվիրված ներբողներում: Լուսավորչի կերպարը գծված է սրբախոսական գրականությանը բնորոշ իղեպականացման մոտեցմամբ: Ամենուր Լուսավորչի մասին կենսագրական դրվագների աղբյուրը Ագաթանգեղոսի Պատմությունն է, ավելի ճիշտ՝ Գրիգոր Լուսավորչի մասին այն վարքը, որը, ինչպես նշում է Մ. Աբեղյանը, եղել է Ագաթանգեղոսի աղբյուրներից մեկը: «Դա եղել է Ս. Գրիգորի մի վարք, հավանորեն 4-րդ դարու մի գործ, համառոտ մի պատմություն Ս. Գրիգորի, պատմական արժեք ունեցող մի երկ, որից օգտվել է հեղինակն իր գործը խմբագրելիս»⁴⁹:

Լուսավորչին նվիրված ներբողներ են գրել բազմաթիվ հայ հեղինակներ. Գրիգոր Սարկավազապետը (Ջ դ.)⁵⁰, Հովհաննես Սարկավազը (ԺԱ—ԺԲ դդ.)⁵¹, Վարդան Արևելցին (ԺԳ դ.)⁵², Հովհաննես Երվակացին (ԺԳ դ.)⁵³, Առաքել Սյունեցին (ԺԴ—ԺԵ

⁴⁵ Կ. Մեխիք-Օհանյան, «Վարք Մաշտոցի» ժանրը և պատմագրական նշանակությունը, էջ 49—52: Տես «Բանբեր Մատենադարանի», № 7, 1964:

⁴⁶ Քնարիկ Տեր-Ղալթյան, ԺԱ—ԺԵ դարերի հայ վարքագրությունը, Երևան, 1980, էջ 32:

⁴⁷ Մ. Ավդալբեգյան, Հայ գեղարվեստական արձակի սկզբնավորումը, Երևան, 1971, էջ 63:

⁴⁸ Ա. Տեր-Մանեֆանյան, Կորյուն, էջ 19—24: Տես «Հայ մշակույթի նշանավոր գործիչները, 5—18-րդ դարեր», Երևան, 1976, գրքում:

⁴⁹ Մ. Աբեղյան, Երկեր, հ. Գ, էջ 182:

⁵⁰ «Սուփերք», հ. Դ, էջ 126—156:

⁵¹ «Սուփերք», հ. Ե, Վենետիկ, 1853, էջ 5—36:

⁵² Նույն տեղում, էջ 41—82: Տե՛ս նաև Մատենադարան, ձեռ. № 8775, էջ 221ա—242բ:

⁵³ Նույն տեղում, էջ 85—164: Տե՛ս նաև՝ «Գիրք որ կոչի Յաճախապատում», Կ. Պոլիս, 1824, էջ 294, 345:

դդ.)⁵⁴, ուշ միջնադարում Պաղտասար Դպիրը (ԺԷ—ԺԸ դդ.)⁵⁵ և այլք: Այս բոլոր ներբողների գաղափարական կիսակետը ըստ էության հանգում է խորենացու հակիրճ ձևակերպմանը. Գրիգոր Պարթևը լուսավորեց «վամենայն Հայս լուսով աստուածգիտութեան» և վերացրեց «վխաւար կռապաշտութեանն» (Գիրք Բ, գլ. ԴԲ):

Այս մեկնակետից էլ բացահայտել են նրա կերպարը: Լուսավորչին նվիրված ներբողներից լավագույնը պատկանում է Հովհան Ռակբերանին՝ բյուզանդական գրականության մեջ⁵⁶, իսկ հայ գրականության մեջ՝ Հովհաննես Երզնկացուն⁵⁷: Երզնկացին նյութը բաժանել է չորս մեծ հարցերի՝ տոնի օրվա, որ համընկնում է զարնան ներբողմանը, տոնահանդեսի վայրի գովերգմանը, որ Սեպուհ լեռն է, ուր ձգնել է Լուսավորիչը, բուն նյութի շարադրանքին, որ Լուսավորչի հոգեվոր սխարանքի պատումն է և, վերջապես, տոնի խորհրդի բացահայտմանը՝ ըստ ժամանակի հասարակական-քաղաքական խնդիրների: Երզնկացին հետևում, բայց գերի չի մնում ներբողի ավանդական կառուցվածքին: Նախաբանը նա գրել է բանակապով (աքրոստիքոս), որը հոդում է «Յոհաննես»: Նա ևս իրեն տկար է համարում վսեմ նյութը մատուցելու և խնդրում է ունկնդիրներին, որպեսզի մաքրեն իրենց սրտերի տախտակները՝ այնտեղ հավատի հեղինակի՝ Լուսավորչի պատկերը դրոշմելու համար. «կենդանագրել ի ձեզ զտիպ պատկերին, նկարել յոգիս ձեր զգեղեցկատես հասակն գովելի վհաւատոյ հեղինակին»⁵⁸: Ներբողը գրված է ոչ միայն տիպիկ արձակով, այլև՝ ուղղակի տեղ-տեղ չափածո: Երզնկացին համարձակորեն ներբողի բարձր տրամադրությանը ներհյուսում է ողբերգական շունչը՝ ստեղծելով հուպական լարված մթնոլորտ: Առանձնապես աչդու է ներբողի վերջաբանը: Այստեղ նա, բանասեր Ա. Սրապյանի խոսքերով ասած, «մեծ հայրենասերի խորը կսկիծով և սրտի ցավով»⁵⁹ գծում է ժամանակի հասարակական-քաղաքական կյանքի ծանր կացությունը, որը հրապարակախոսական արդիական հնչեղություն է հաղորդում ներբողին. «Ողբա՛ աշխարհ և

ազգ Հայաստանեայց, որ երբեմն համանման երկնի լուսալայծառ աստեղօք լցեալ, այսօր լսեմացեալ կրկին խաւարաւ, մեղաց ասեմ և նեղչացն, ամպովք ծածկեալ», մի ժամանակ ծաղկապարդ պարտեզ՝ «այսօր իբր դաշտ ապականութեան տգեղացեալ տխրութեամբ կայք, և անկարդեալ, քի սեպհական գաւառք հայրենի յօտարալեզու ազգաց տիրեցան, և գաւազանք մեղաւորաց ի վիճակս արդարոց մտին, վասն քի արդարք զձեռս իւրեանց յանիրաւութեան գործս ձգեցին»⁶⁰: Ներսես Պարթևի նշխարների գյուտի առթիվ գրված իր ներբողում ևս Երզնկացին անդրադառնում է ժամանակի հույզող խնդիրներին, հայ ժողովրդի ծանր դրությանը, նրա տխուր ճակատագրին. «Հալածական եղաք և ոչ գոյ մեզ հանգիստ»,—ասում է նա,—«բնակություն մեր ի նժդեհություն»⁶¹, իսկ վերջաբանում հայցում է Աստծուց՝ «ի պատերազմունս թշնամեաց՝ վամենապօր աշոյն օգնություն, ցրուեալ և մոլորեալ ոչխարացս՝ աստուածային և քաղցր ձայնիս վերստին դարձեալ ժողովումն»⁶²:

Քրիստոնեության հաստատման և կռապաշտության մերժման պայքարի գաղափարը ցայտուն արտահայտություն է գտել Մովսես Խորենացու՝ Հռիփսիմե կոպսին և նրա ընկերուհիներին նվիրված ներբողում⁶³: Այդ ներբողը հանուն նոր հավատի կյանքը փոխերելու, մարմնական տանջանքներն արհամարհելու և նահատակի լուսապսակի արժանանալու գեղեցիկ օրինակություն է, ուր, ըստ էության, տարփողվում է գիտակցական մահով անմահանալու գաղափարը: Խորենացին վարպետորեն է Հռիփսիմեի կյանքի դրվագների պատմությունը միահյուսում նրա անձի ու գործի գովերգման հետ: Պատումի խորենացիական ինքնատիպությունը, սակայն, գործողությունների լարվածության և զգացումների շիկացման մթնոլորտի մեջ է: Թվում է՝ կարդում ես բազմամբոխ ռազմի տեսարանի մասին, ուր ամեն ինչ գտնվում է շարժման ու բախման մեջ: Խորենացու համար հոգևոր նպատակի վեհությունը ոչ միայն հավատ է, այլև՝ համոզմունք: Մարմինն աղտեղի կրքերի աղբյուր է, մեղքերի ակունք, հոգին՝ աստվածային լույսի մասնիկ, աստվածայինի պատկեր: Մարմնից բարձրանալ դեպի հոգևորը, երկրայինից դեպի երկնայինը, հեթանոսական տգիտության խավարից դեպի աստվածաճանաչության լույսը: Սա էր, ըստ Խորենացու, Հռիփսիմեի և նրա ընկերուհիների կյանքի իմաստն ու սխրանքի վե-

⁵⁴ Առաքել Սիւնեցի և իր քերթումները, ուսումնասիրությանը հ. Մկրտիչ Պատուրեանի, Վենետիկ, 1914, էջ 8—15:

⁵⁵ «Գիրք որ կոչի Յաճխապատում», էջ 372—383:

⁵⁶ «Սոփերք», հ. Դ, Վենետիկ, 1853, էջ 3—89:

⁵⁷ «Սոփերք», հ. Ե, Վենետիկ, 1853, էջ 3—160 ():

⁵⁸ Նույն տեղում, էջ 90—91:

⁵⁹ Ա. Սրապյան, Հովհաննես Երզնկացի, Երևան, 1958, էջ 68:

⁶⁰ «Սոփերք», հ. Ե, էջ 147—148:

⁶¹ «Սոփերք», հ. Ե, Վենետիկ, 1853, էջ 59:

⁶² Նույն տեղում, էջ 77:

⁶³ Մովսես Խորենացի, Մատենագրությունը, էջ 325:

հույությունը: Այս ընդհանրացմամբ էլ նա հորդորում է հետևել նրանց օրինակին. «Սոցալ նախանձաւորք լիցուք ամենեքեան՝ նմանապէս սիրել Վերիստոս, որպէս զի ընկալցուք պողորմութիւն»⁶⁴:

Հեթանոսության դեմ պայքարն արտացոլվել է նաև կրոնական սրբություններին՝ Խաչին, Եկեղեցուն, Ծաղկապարզի, Վարդավառի և այլ տոներին նվիրված ներբողներում: Այստեղ մի կողմից մեկնաբանվում է տոնի միատիկ խորհուրդը՝ կրոնական ջերմեռանդությամբ ունկնդիրներին համակելու համար, մյուս կողմից՝ դա հակաճառություն, ընդդիմախոսություն է աղանդավորական այս կամ այն մտածողության դեմ: Խաչին նվիրված իր ներբողը Դավիթ Անհաղթը գրել է Գյուտ կաթողիկոսի (461—478) պատվերով՝ հակաճառելու համար այն աղանդավորներին, որոնք քարոզում էին, թե «ոչ գոլ Մարիամ աստուածածին, և ոչ խաչն Աստուծոյ՝ խաչ, այլ գողոց պատժարան»⁶⁵: Ո՛րն է խաչի խորհուրդը, ինչո՞ւ պետք է պաշտել այն: Իրավացի՝ են արդյոք աղանդավորները, և եթե ոչ՝ ապա ինչո՞ւ: Դավիթը հերքում է աղանդավորներին նոր հավատի գաղափարական երակետից: Խաչի պորությունը ոչ թե այն է, որ նա, ինչպես հեթանոսներն են ուզում, ձյան պես սառեցներ կամ հրի պես վառեր մարդուն, այլ այն, որ նա «մեզ ի մահուանէ ի կեանս առնէ փոխադրութեան առիթ»⁶⁶ և իմանալի կամուրջ է՝ երկինք ելնելու համար: Այսպես էլ, ըստ Անանիա Նարեկացու (10-րդ դ.), կաթողիկե եկեղեցին մի ճանապարհ է, որը տանում է դեպի «յանխառն և յանանցական կենացն կենդանութիւն»⁶⁷: Անանիան եկեղեցուն դիմառնաբար դիմում է իբրև մոր. մարդու հոգևոր ծննդի մայրն է նա: Նա է փարատում հոգու խավարը, նա է ցրել կռապաշտության մութը. «Դու վթանձրամած խաւարն կռապաշտական աղջամղջին նսեմութեան փարատեցեր և փամատարած զգերապանցիկ յուսոյն զճառագայթս անձառ և անհաս սիրոյն Քրիստոսի յերկրի մերում սփռեալ տարածեցեր»⁶⁸:

⁶⁴ Մովսես Խորենացի, Մատենագրությունք, էջ 375:

⁶⁵ Դավիթ Անհաղթ, Մատենագրությունք, Վենետիկ, 1932, էջ 6:

⁶⁶ Նույն տեղում, էջ 15:

⁶⁷ «Գիրք որ կոչի ժողովածու», Կ. Պոլիս, 1747, էջ ՆԾԱ—(451):

⁶⁸ Նույն տեղում, էջ ՆԶ (480):

Ներբողագրության մեջ կերպարը պետք է մաքրված լինի անհատական, անձնական, մասնակի, որոշակի գծերից: Կյանքի և անձի բավականությունը ներբողի մեջ առհասարակ վերածվում է վերացարկված միաձևության՝ սրբության և մեղքի հակադրությամբ: Կենդանի անձի, բնավորության փոխարեն ներբողագիրը գծում է իդեալի ուղղագիծ լուսակերպար: Ներբողի մեկնակետի և վախճանակետի շրջագիծն անցնում է հավատի նույն ծիրով: Սրբի նույնիսկ պատմական մեծագործությունը դիտվում է միայն որպես Նրա հավատի արգասիք: Հեղինակի բարոյագիտական հայացքներն էլ խարսխված են հավատի նույն հիմքի վրա: Հավատն է եղել սրբի կյանքի նպատակը, նրա հոգևոր սրբության աղբյուրը, և ներբողն էլ հենց այդ նպատակի փառաբանությունն է: Ահա թե ինչու ներբողի հերոսը պատկերվում է անհատական նվազագույն գծերով և, ընդհակառակն, իբրև բարեպաշտ հավատացյալի տիպար, ամենաընդհանուր գծերով: Նրա գերազույն բաղձանքն է մերձենալ, հաղորդվել, նմանվել Աստվածորդուն՝ մահից հետո հոգով Նրա մեջ անմահանալու համար: Որքան էլ մարմնական գեղեցկության, ուժի, վայելչակալության գովքը համարվում է սրբի կերպարի ամբողջացման պահանջներից մեկը՝ ըստ ներբողի տեսության, իրականում, սակայն, դա նպատակ չէ: Ներբողագիրը սովորաբար բավարարվում է մեկ-երկու բարեմասնության հպանցիկ նշումով, քանի որ մարմնական գեղեցկության գովերգությունը կհակասեր մարմնականի նկատմամբ միջնադարում ընդունված բացասական վերաբերմունքին: Արտաքին գեղեցկությունը դիտվում էր որպես հոգևոր, ներքին գեղեցկության տեսանելի արտահայտություն: Հերոսի մարմնական գեղեցկության ներբողման այս յուրահատկությունն առանձնապես վառ է արտահայտվել Հովհան Օձնեցու (մահ. 728 թ.)՝ Հռիփսիմե կույսի գեղեցկության դրվատման մեջ⁶⁹: Նա իր խնդիրն է համարում տալ Հռիփսիմեի գեղեցկության պատկերը «ըստ ներքին մարդոյն, որ երկնային թագաւորին է հաճելի»⁷⁰:

(Շարունակելի)

⁶⁹ «Մայր ցուցակ ձեռագրաց Սրբոց Յակոբեանց», Լ. 7, Երուսաղեմ, 1974, էջ 295—296:

⁷⁰ Նույն տեղում, էջ 295: